

Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΒΕΝΕΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ ΔΥΤΙΚΟΥΣ ΕΥΡΩΠΑΙΟΥΣ ΑΠΟ ΤΟ 13^ο – 18^ο ΑΙΩΝΑ

Ειρήνη Αρτέμη

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΣΧΕΣΗ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ -ΒΕΝΕΤΙΑΣ

Το χρονικό διάστημα 1201-1204 γίνεται η Δ' Σταυροφορία, κατά τη διάρκεια της οποίας έχουμε την κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως το 1204 από τους Λατίνους Σταυροφόρους. Μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως από τους Σταυροφόρους, η Βενετία κυριάρχησε σε ένα αρκετά μεγάλο μέρος των βυζαντινών εδαφών, εγκαθιδρύοντας την ηγεμονία της στα εδάφη αυτά. Έτσι το 1204 αποτελεί χρονιά όροσημο για τις σχέσεις Βυζαντίου και Βενετίας. Την περίοδο αυτή συμβαίνει μία έως τότε βυζαντινή επαρχία να αποκτήσει μεγάλη δύναμη και να στρέφεται προς την ίδια τη βυζαντινή αυτοκρατορία φτάνοντας μάλιστα στην κατάκτηση της Πρωτεύουσας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, της Κωνσταντινουπόλεως. Τότε πολλά αριστουργήματα της βυζαντινής τέχνης ξεριζώθηκαν βίαια από την Κωνσταντινούπολη και μεταφέρθηκαν ως τρόπαια στη Βενετία, ή οποία σε λίγο καιρό θύμιζε μουσείο διαφόρων βυζαντινών έργων τέχνης.

Η Βενετία αποτέλεσε γέννημα της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Η σφραγίδα του βυζαντινού χαρακτήρα της υπήρξε έντονη τόσο ως βυζαντινή επαρχία όσο και μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως το 1453 έως και το 1793 με 1797 που έχουμε την πτώση της Βενετίας. Το 1797 με την είσοδο του Μεγάλου Ναπολέοντα στη βόρεια Ιταλία και τη συνθήκη του Καμποφόρμιο, η υπερχιλιετής Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας καταλύθηκε.

Από τα πρώτα βήματα της ανάπτυξης της Βενετίας υπάρχει η επίρροη του ελληνικού στοιχείου. Πολλοί δόγηδες παντρεύονταν βυζαντινές αρχόντισσες, έφεραν βυζαντινούς τίτλους στις αυλές τους, ντύνονταν κατά τα πρότυπα των Βυζαντινών και προσπαθούσαν να φτιάξουν τα σπίτια τους μιμούμενοι την τεχνική των βυζαντινών οικιών¹.

Η ελληνική παρουσία γίνεται έντονη από το 13ο αιώνα που πολλοί Έλληνες ζούν μόνιμα στη Βενετία. Ήδη, όμως, το 10ο-11ο αι. Έλληνες τεχνίτες, κατόπιν προσκλήσεως, κατέφθασαν στη Βενετία προκειμένου να αναλάβουν τη δημιουργία μεγάλων έργων. Το 12ο-13ο αι. έχουμε την έλευση στην πόλη των Δόγηδων πολλών Ελλήνων άγιογράφων, οι οποίοι δημιουργούν και δική τους σχολή. Πολλοί λόγιοι συρρέουν στη Βενετία κυρίως μετά τη Σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας το 1438. Αυτό έχει ως συνέπεια την διάδοση της ελληνικής παιδείας και των ελληνικών γραμμάτων και τη γενικότερη ανάπτυξη των ελληνικών σπουδών. Οί Έλληνες βρίσκουν καταφύγιο στη Γαληνοτάτη Δημοκρατία με μαζική συρροή μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως το 1453, με

---

¹ Χ. Α. Μαλτέζου, «Βενετία, ή άλλη πατρίδα των Ελλήνων», στον τόμο *Δημοσία Ιταλία*, σσ. 11-22.

ἀποτέλεσμα τὸ 1479 νὰ ἀριθμοῦν σὲ 4.000-5.000 ἄτομα. Ἡ Βενετία καταλαμβάνει σπουδαία θέση στὰ ὁράματα τῶν Ἑλλήνων τῆς Διασπορᾶς. Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ λόγια του Βησσαρίωνα τοῦ Τραπεζούντιου (1400-1472)², ὁ ὁποῖος τὸ 1468 ἔγραφε ὅτι εὐχαρίστως γιὰ πατρίδα του θὰ διάλεγε τὴ Βενετία, τὴν ὁποία θεωροῦσε ἕνα ἄλλο Βυζάντιο. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὴν ἴδια χρονιά ὁ Βησσαρίων θὰ χαρίσει στὴν πόλη τῆς Βενετίας τὴν ἀνεκτίμητη βιβλιοθήκη του, σχεδὸν 1000 χειρόγραφα, ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ, πού θὰ ἀποτελέσουν τὸν πυρῆνα τῆς Μαρκετιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βενετίας. Κυρίως ὅμως, τὰ βιβλία αὐτὰ ἔπρεπε, σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τοῦ ἴδιου του Βησσαρίωνα, νὰ εἶναι στὴν διάθεση τῶν Ἑλλήνων γιὰ νὰ μὴν ξεχάσουν ποιὲς εἶναι οἱ ρίζες τοὺς τώρα πού δὲν ἔχουν πατρίδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α: Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΙΑ

1) Τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο τῆς Βενετίας ἀπὸ τὸ 10^ο- 15^ο αἰ.

Ἡ παρουσία τῶν Ἑλλήνων στὴν πόλη τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἦταν ἀρκετὰ ἔντονη ἤδη ἀπὸ τὸ 10^ο αἰῶνα. Χαρακτηριστικὴ αὐξηση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου παρατηρεῖται τὸ 13^ο αἰῶνα. Τὸ 14^ο καὶ κυρίως τὸ 15^ο αἰ. πολλοὶ διαπρεπεῖς βυζαντινοὶ λόγιοι ὄρουσαν στὴ Βενετία. Ὅλοι αὐτοὶ ἐργάστηκαν μὲ ὑπερβολικὸ ζῆλο γιὰ τὴν ἐκδοσὴ ἑλληνικῶν βιβλίων. Τὸ τελευταῖο γίνεται πραγματικότητα τὸ 1471³. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες πού ζοῦσαν καὶ προόδευαν στὴ Βενετία προέρχονταν ἀπὸ Βενετοκρατούμενα ἐδάφη, ὅπως ἦταν τὰ Ἐπτάνησα, ἡ Κρήτη, περιοχὲς τῆς Πελοποννήσου, τῶν Κυκλάδων, τῶν Δωδεκανήσων. Φυσικὰ, σημαντικὸς παράγοντας στὴν αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Ἑλλήνων, πού κατοικοῦσαν στὴν Βενετία ὑπῆρξε ἡ κατάκτηση τῶν ἑλληνικῶν παραλίων ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸ 15^ο αἰ. Οἱ λόγοι πού κατέφυγαν οἱ Ἑλληνες τῶν κατακτημένων περιοχῶν στὴν ἰταλικὴ αὐτὴ περιοχὴ ὑπῆρξαν κυρίως οἰκονομικοὶ καὶ πολιτικοί. Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρουμε ὅτι ἡ τουρκικὴ κατάκτηση δημιούργησε νέες συνθήκες ζωῆς στὶς περιοχὲς πού ζοῦσαν μέχρι τότε οἱ συγκεκριμένοι Ἑλληνες. Παράλληλα μὲ τὴν τουρκικὴ ἐπέκταση στὸ βυζαντινὸ χῶρο, ὑπάρχει καὶ ἡ μεγάλη ἀδυναμία τοῦ Βυζαντίου νὰ προστατέψει τοὺς κατοίκους του. Οἱ τελευταῖοι ἀναγκάζονται νὰ στραφοῦν πρὸς τὴ Δύση καὶ νὰ ζητήσουν προστασία ἀπὸ ἰσχυρότερα κράτη ἢ αὐτοκρατορίες⁴.

Ἄν καὶ οἱ Ἑλληνες συνέβαλαν ἀποφασιστικὰ μέσω τῶν Τεχνῶν, τῶν Γραμμάτων καὶ τοῦ ἐμπορίου στὴ γενικότερη πολιτιστικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τῆς Βενετίας, ἐντούτοις ἀντιμετώπιζαν κάποια σημαντικὰ προβλήματα στὴ διαβίωσή τους σὲ αὐτὴν τὴν περιοχὴ. Ἐνα βασικὸ πρόβλημά τους, ἐὰν ὄχι τὸ βασικότερο, ἦταν ἡ μὴ ἀναγνώριση τοῦ δικαιώματος τῆς ἐλεύθερης ἀσκήσεως τῶν θρησκευτικῶν τους καθηκόντων. Ἡ Σύγκλητος τῶν Βενετῶν παρέχει τὴ σχετικὴ ἄδεια ἀνεγέρσεως ὀρθόδοξης ἐκκλησίας τὸ 1456,

² Βλ. Β. Γ. Ἰορδανίδου, Βησσαρίων ὁ Τραπεζούντιος: βίος καὶ ἔργα, μεταπτυχιακὴ διατριβή, Θεσσαλονίκη 2010.

³ Τὸ πρῶτο βιβλίον πού ἐκδόθηκε στὴ Βενετία ἦταν ἡ Γραμματικὴ τοῦ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶ.

⁴ Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. Ι, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1977, σσ. 238-239.

τρία χρόνια δηλαδή από την Πτώση της Κωνσταντινουπόλεως. Τότε η Έλληνική Κοινότητα αποτελούσε τη μεγαλύτερη και ισχυρότερη ξένη δύναμη στη Βενετία. Δυστυχώς, όμως, ένα χρόνο αργότερα ή αδεια ακυρώνεται ύστερα από απόφαση του Συμβουλίου των Δέκα⁵.

Δυστυχώς το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας των Ελλήνων της Βενετίας και ασκήσεως των θρησκευτικών τους καθηκόντων θά βρει πολλά εμπόδια. Η αιτία ήταν ότι οι Βενετοί ανήκαν στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Η τελευταία βρισκόταν σε σχίσμα με την Ορθόδοξη Ανατολική Εκκλησία εξαιτίας του πρωτείου του Πάπα, του filioque⁶ αλλά και άλλων θεολογικών καινοτομιών

---

⁵ Βλ. J. J. Norwich, A history of Venice, Vintage Books, New York 1989, σσ. 280-285. Το 1297 συντελέστηκαν σημαντικές πολιτειακές αλλαγές με τις οποίες ενισχύθηκε η εξουσία της οικονομικής αριστοκρατίας και περιορίστηκαν οι ελευθερίες των πολιτών. Η αλλαγή αυτή προκάλεσε αλυσιδωτές αντιδράσεις και τελικά οδήγησε στη σύσταση του τρομερού «Συμβουλίου των Δέκα» (όργάνου ασφαλείας), το οποίο χρησιμοποιούσε και τρομοκρατία για την επίτευξη των στόχων του. Κατά τον 15ο αιώνα διατηρήθηκαν οι δημοκρατικοί θεσμοί αλλά και ο έλεγχος της εξουσίας από ισχυρές εμπορικές οικογένειες. Αξιοσημείωτη είναι και η πολιτιστική άνθηση που εκδηλώθηκε στην Βενετία (μουσική, τέχνες), συνέπεια της γενικότερης πνευματικής ανόδου της Ιταλίας σε αυτή την περίοδο.

Το Συμβούλιο των Δέκα, ή απλά Τα δέκα, ήταν, από τα τέλη του 13ου αϊ. με αρχές του 14ου αϊ. (1297-1310) έως το 1797, ένας από τους σημαντικότερους οργανισμούς διακυβέρνησης της Δημοκρατίας της Βενετίας. Αν και οι ενέργειές του ήταν συχνά μυστικές, θεωρήθηκε γενικά δίκαιο και αποτελεσματικό από τους πολίτες της Δημοκρατίας.

Το Συμβούλιο επιφορτίστηκε τυπικά με τη διατήρηση της ασφάλειας της Δημοκρατίας και τη διαφύλαξη της κυβέρνησης από οποιαδήποτε προσπάθεια εξαναγκασμού της ή δωροδοκίας της. Εντούτοις, το μικρό μέγεθός του και η δυνατότητά του να λάβει γρήγορα τις αποφάσεις οδήγησαν γρήγορα στο να αποκτήσει μεγάλη δύναμη. Κοντά στο 1457 απολάμβανε σχεδόν την απεριόριστη αρχή σε όλες τις κυβερνητικές υποθέσεις. Ειδικότερα, επιτήρησε τη διπλωματική υπηρεσία πληροφοριών της Βενετίας, διαχειρίστηκε τις στρατιωτικές υποθέσεις του, και αντιμετώπισε νομικά θέματα και νόμους.

⁶ Βλ. σχετικά Ε. Αρτέμη, «Οι Βασικότεροι Σταθμοί στη Ρήξη των Σχέσεων Ανατολικής και Δυτικής Εκκλησίας μέχρι το Μέγα Σχίσμα του 1054», <http://orthodoxiagr.gr/index.php/2011-07-06-05-40-12/78.html> (2012), ύποσ. 18: «Κατά την διάρκεια των ετών 1009 με 1046 οι Φράγκο-Λατίνοι αυτοκράτορες της Φραγκίας ίδρυσαν το σημερινό Παπισμό σε δύο στάδια. πρώτα εγκατέστησαν δια πρώτη φορά αίρετικούς Ρωμαίους πάπες της Ρώμης. Δηλαδή οι εν λόγω πάπες απέκτησαν τους θρόνους τους υπό τον όρο ότι αποδέχονται την προσθήκη του filioque στο Σύμβολο της Πίστεως, δηλαδή την εκπόρευση του Αγίου Πνεύματος όχι μόνο εκ του Πατρός αλλά και εκ του Υιού. Το δεύτερο στάδιο άρχισε το 1046, όταν ο Φράγκος αυτοκράτωρ Ερρίκος Γ' (1049-1056) αντικατέστησε το Ρωμαίο πάπα Γρηγόριο ΣΤ' (1045-1046) με το Φράγκο-Λατίνο πάπα Κλήμεντα Β' (1046-1047). Από τότε μέχρι σήμερα οι πάπες είναι σχεδόν όλοι Τεύτονες ανήκοντες στην τάξη των Φράγκο-Λατίνων ευγενών κατακτητών της Δυτικής Ρωμαιοσύνης. Επομένως το λεγόμενο σχίσμα μεταξύ Εκκλησιών Δύσεως και Ανατολής δεν έγινε μεταξύ Δυτικών και Ανατολικών Ρωμαίων, αλλά μεταξύ των Φράγκων κατακτητών των Δυτικών Ρωμαίων και των ελευθέρων Ρωμαίων της Δύσεως και της Ανατολής. Μάλιστα το 1054 οι Κέλτες και οι Σάξωνες της Αγγλίας και οι Ρωμαίοι της Αραβοκρατούμενης Ισπανίας και Πορτογαλίας ήταν Ορθόδοξοι». Πρβλ. Ίω. Ρωμανίδου,

πού είχε εισαγάγει από το Μέγα Σχίσμα⁷ του 1054 έως την πτώση της Κωνσταντινουπόλεως. Προέβαλαν, λοιπόν, εμπόδια στους Ορθόδοξους κατοίκους της Βενετίας προσπαθώντας έτσι να κάμψουν κάθε αντίδρασή τους και να πετύχουν τον προσηλυτισμό τους στο Ρωμαιοκαθολικισμό. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της άκυρώσεως της ανεγέρσεως ορθόδοξου ναού στη Βενετία το 1457, για τον οποίο είχε παραχωρηθεί ή σχετική άδεια το 1456. Στην άκυρωση προέβη το Συμβούλιο των Δέκα. Η ίδρυση του ναού του Αγίου Γεωργίου⁸ πραγματοποιήθηκε χρόνια αργότερα το 1536, αφού η κοινότητα των Ελλήνων δημιούργησε Αδελφότητα κατά το υπόδειγμα και των άλλων εθνικών μειονοτήτων της Βενετίας⁹. Η ολοκλήρωση του Ναού και τα εγκαίνια του γίνονται το 1577. Αμέσως έχουμε και την ένθronιση του πρώτου ορθόδοξου μητροπολίτη, του Γαβριήλ Σεβήρου, ο οποίος θα συμβάλει καταλυτικά στην ανάπτυξη του ελληνισμού της Βενετίας.

Χρονιά όροσημο για το ελληνικό στοιχείο της Βενετίας αποτελεί το 1498. Τότε συγκροτείται η Scuola ή Nazione, δηλαδή το ελληνικό σώμα της εθνικής μειονότητας, ή Αδελφότητα με όνομασία «Nazione Graeca», δηλαδή «το Γένος

«Τα αίτια του σχίσματος», Έν Συνειδήσει, έκδ. της Ίερᾶς Μονῆς Μεγάλου Μετεώρου, Δεκέμβριος 2006, σ. 18.

⁷ Ε. Αρτέμη, *όπ.π.*

⁸ Βλ. Ι. Μ., Μανούσακα, «Η πρώτη άδεια (1456) της Βενετικής γερουσίας για το ναό των Ελλήνων της Βενετίας και ο καρδινάλιος Ίσιδωρος», *Θησαυρίσματα* 1 (1962) 109-118. Του ίδιου, «Τα κυριώτερα έγγραφα (1536-1599) για την οικοδομή και τη διακόσμηση του Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων της Βενετίας», *Εἰς μνήμην Παναγιώτου Α. Μιχελή*, Αθήνα 1972, σσ. 334-355.

⁹ «Η πρώτη άδεια στους Έλληνες να χτίσουν ορθόδοξη ἐκκλησία στη Βενετία παραχωρήθηκε το 1456 από τη Γερουσία και ἦταν προῖον παρεξήγησης, καθώς οἱ βενετοὶ γερουσιαστὲς εἶχαν τὴν ἐντύπωση ὅτι οἱ Έλληνες ὑπάκουαν στὴν καθολικὴ πίστη καὶ στὴν Ἁγία Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία. Ὅταν ἐγίνε ἀντιληπτό ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ «σχισματικούς ἢ αἰρετικούς», ἡ ἄδεια ἀποσύρθηκε καὶ χρειάστηκε νὰ περάσουν 15 χρόνια γιὰ νὰ τοὺς ἐπιτραπῆ νὰ ἐκκλησιάζονται σὲ μία γωνία τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Βλασίου. Σὰν καλοὶ Βυζαντινοὶ ὅμως οἱ Έλληνες ἀναζήτησαν ἄλλο δρόμο καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν πολεμικὴ συμμετοχὴ τους στὴν κατάκτηση τῆς Δαλματίας ὀργανώθηκαν σὲ Αδελφότητα, πράγμα ἐφικτὸ χάρις στὸ συντεχνιακὸ δίκαιό τῆς ἐποχῆς. Ἡ Ἑλληνικὴ Αδελφότητα πρόβαλε κυρίως ὡς μέλη τοὺς Έλληνες πλούσιους καὶ ἰσχυροὺς ναυτικούς τῶν ὁποίων προστάτης ἦταν ὁ Ἅγιος Νικόλαος καὶ ὡς σκοπὸς δηλώθηκε ἡ περίθαλψη τῶν ἀπόρων, τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν ὀρφανῶν καὶ τραυματιῶν τοῦ πολέμου. Ἐδρα τῆς νεοσύστατης Αδελφότητος ὀρίστηκε ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Βλασίου καὶ προστάτης τῆς Αδελφότητος ὁ Ἅγιος Νικόλαος.

Ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Ἑλληνικῆς Αδελφότητος τὴν ὁποία ἀποτελοῦσαν ναυτικοί, ἔμποροι, τεχνίτες καὶ στρατιῶτες, οἱ τελευταῖοι, λόγω τῆς ἀνδρείας τους, ἔχαιραν ἰδιαίτερης ἐκτίμησης ἀπὸ τοὺς Βενετούς, κατόρθωσαν καὶ πῆραν ἄδεια γιὰ νὰ χτίσουν ἐκκλησία ἀφιερωμένη στὸν προστάτη τῶν στρατιωτῶν, τὸν Ἅγιο Γεώργιο. Ἐτσι ἡ Αδελφότης τῶν Ελλήνων τῆς Βενετίας, μὲ προστάτη τὸν Ἅγιο Νικόλαο (τῶν ναυτικῶν τῆς), ἄρχισε τὸ 1514 νὰ χτίζει τὴν ἐκκλησία του... προστάτη τῶν stradiotti, Ἁγίου Γεωργίου. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ καὶ μετὰ ἡ Ἑλληνικὴ Αδελφότης χάρις στὴν πολιτικὴ ἰσχὺ ὀρισμένων μελῶν τῆς, ὅπως ὁ Μάρκος Μουσοῦρος καὶ ὁ Ἰανὸς Λάσκαρης, πού ὑπῆρξαν σύμβουλοι τοῦ Πάπα Λέοντος Γ', ἔχαιρε ξεχωριστῶν προνομίων καὶ ἀπόλυτης θρησκευτικῆς ἐλευθερίας» Χ. Κιοσέ, «Πῶς οἱ Έλληνες «κατέκτησαν» τὴ Βενετία», *Ε:ΤΟ ΒΗΜΑ - Πῶς οἱ Έλληνες «κατέκτησαν» τὴ Βενετία - γνώμες.mht* (1999).

τῶν Γραικῶν». Ἡ Ἀδελφότητα αὐτὴ δὲν ἀνέλαβε μόνο θρησκευτικὲς καὶ φιλανθρωπικὲς δράσεις ἀλλὰ ἀπετέλεσε τὸ κέντρο ἀναφορᾶς τῶν Ἑλλήνων ποὺ ζοῦσαν στὴ Βενετία.

2) Ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα στὴ Βενετία ἀπὸ τὸ 16ο -18ο αἰ.

Οἱ Ἕλληνες τῆς Βενετίας τὸ 15ο ἤδη ἀποτελοῦν ἓνα μεγάλο ποσοστό. Ἡ Ἀδελφότητα φροντίζει γιὰ τὴν κάλυψη τῶν διαφόρων οικονομικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἀναγκῶν τῶν Ἑλλήνων ποὺ ζοῦσαν στὴ Γαληνότατη Δημοκρατία, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ μόρφωσή τους.

Ἐνα σπουδαῖος παράγοντας τὴν ἐποχὴ ποὺ συνεισέφερε στὴ μόρφωση τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετίας εἶναι ἡ ἴδρυση τῆς Φλαγγίνειου Σχολῆς¹⁰. Χρηματοδότης τοῦ σχολῆς αὐτῆς ὑπῆρξε ὁ Θωμᾶς Φλαγγίνης (1578-1648), πλούσιος δικηγόρος καὶ ἔμπορος στὴν περιοχή τῆς Βενετίας. Ὁ Φλαγγίνης προσπαθοῦσε ἀπὸ τὸ 1624 νὰ ἰδρῦσει ἓνα ἀνώτερο ἐκπαιδευτικὸ ἴδρυμα γιὰ Ἕλληνες μαθητὲς ποὺ κυρίως θὰ προορίζονταν γιὰ τὰ ἀνώτερα ὀρθόδοξα ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα ἀλλὰ οἱ προσπάθειές του ἀποτύγχαναν ἐξαιτίας τῆς ἄρνησης τῶν Βενετῶν νὰ δώσουν τὴν ἄδεια γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς Σχολῆς. Λίγο πρὶν τὸ θάνατό του ὁ Φλαγγίνης προέβλεψε στὴ διαθήκη του (1644) τὴν ἴδρυση ἑλληνικῆς σχολῆς καὶ ὅρισε τὰ ἄτομα ποὺ θὰ ἀναλάμβαναν τὴν ἴδρυση καὶ τὴν ἐπίβλεψη τῆς λειτουργίας της. Ἡ ἄδεια γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς Σχολῆς δόθηκε τὸ 1662 καὶ ἡ λειτουργία τῆς ξεκίνησε τὸ 1665. Σὲ αὐτὴν τόσο οἱ δάσκαλοι ὅσο καὶ οἱ μαθητὲς ὀρίζονταν νὰ εἶναι Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι καὶ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ὄφειλαν νὰ ἀκολουθοῦν τὸ δόγμα καὶ τὶς ἑλληνικὲς συνήθειες. Στὴ διάρκεια ζωῆς τοῦ Φλαγγίνειου Φροντιστηρίου ἢ Σχολῆς φοίτησαν πάρα πολλοὶ Ἕλληνες ποὺ διέπρεψαν στὶς Ἐπιστῆμες, στὶς Τέχνες καὶ τὰ Γράμματα.

Οἱ Ἕλληνες τῆς Βενετίας κατὰ τὸν 15ο καὶ κυρίως κατὰ τὸν 16ο αἰώνα¹¹, συνεισέφεραν σημαντικὰ στὴν Ἀρχιτεκτονικὴ, τὴ Χαρτογραφία, τὴ μελέτη τῶν Μαθηματικῶν, τὴν Φιλοσοφία, τὴ Ναυπηγικὴ καὶ στὴν αὐξηση μετὰδοσης τῆς γνώσης, χάρις στὴν τυπογραφία¹².

Στὸ δικό τους ἀρχιτεκτονικὸ καὶ πολεοδομικὸ σύνολο τῆς πλατείας τῶν Ἑλλήνων (16ος-17ος αἰώνας), τὸ ἐπονομαζόμενο *Campo dei Greci*, εἶναι ἐμφανῆς ὁ συσχετισμὸς τῶν ἐπιλογῶν τους μὲ τὴν πολιτικὴ, μὲ ἱστορικὰ γεγονότα, μὲ τὴ θρησκεία καὶ μὲ τὸν τρόπο σκέψης. Ὅρισμένες ἀπὸ τὶς ἀναλογίες, ποὺ συναντῶνται στὴ χάραξη τῆς ὄψης τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Ἑλλήνων, παραπέμπουν στὶς ἀρμονικὲς ἀναλογίες τῆς πυθαγόρειας κλίμακας, ὅπως εἶχαν ἀνακαλυφθεῖ ἐκ νέου καὶ εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ σὲ ἄλλα ἀναγεννησιακὰ κτήρια στὴ Βενετία.

¹⁰ Βλ. Ε. Σουλογιάννη, «Ἡ Σχολὴ Φλαγγίνη στὴ Βενετία. Μία πρώτη συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς λειτουργίας τῆς (1824-1907)», Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος 26 (1983) 203-326. Ε. Α. Καραθανάση, *Ἡ Φλαγγίνειος Σχολὴ τῆς Βενετίας*, Θεσσαλονίκη 1975.

¹¹ G. J. Ball, *The Greek community in Venice: 1470-1620*, University of London 1989.

¹² Βλ. σχετικὰ Ι. Κ. Γιαννακοπούλου, *Ἕλληνες λόγιοι εἰς τὴν Βενετία. Μελέται ἐπὶ τῆς διαδόσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην*, Ἀθήνα 1965.

Οί ἐπιλογές γνωστῶν ἀρχιτεκτόνων τῆς Ἀναγέννησης καὶ τοῦ Μπαρόκ, ὡς ὑπευθύνων τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐπίβλεψης τῶν ἔργων στὴν πλατεία τῶν Ἑλλήνων ὑποδεικνύουν τὴν ἀνάπτυξη μίας στενῆς σχέσης τῶν Ἑλλήνων μὲ τις Ἑνετικές ἀρχές καὶ μὲ τις ἄλλες ἀδελφότητες, ὅπου αὐτοὶ δραστηριοποιοῦντο.

Ἡ διασπορὰ τῆς κατοίκησης τῶν Ἑλλήνων στὴν πόλη καὶ ἡ συμμετοχὴ τους σὲ ἔργα ἐπώνυμης ἀρχιτεκτονικῆς, ναοὺς, κοινωφελῆ ἔργα καὶ ἔργα ἀπλῆς κατοίκησης ἐπιβεβαιώνει τὴ μοναδικότητα τῆς αὐτῆς τῶν Ἑλλήνων ὡς χώρου ἐκπροσώπησης τῆς ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος καὶ ἀφετέρου ἐπιβεβαιώνει τὴν ταυτότητά τους στὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ στὴν πολεοδομία στὸ σύνολο τῆς πόλης.

Ἡ ἔρευνα στὶς πηγές τῶν Ἀρχείων τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος Βενετίας, τοῦ Κρατικοῦ Ἀρχείου Βενετίας, στὸ ἀρχεῖο τοῦ Μουσείου Correr, τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης, στὰ ἀρχεῖα θρησκευτικῶν Κοινοτήτων πολλές φορὲς ἀδημοσίευστων ἀνέδειξε μίαν κοινότητα ποὺ ἐκφραζόταν μὲ τοὺς δικούς της τρόπους σὲ κάθε τί τὸ νέο στὸν χῶρο τῆς Βενετίας¹³.

Δυστυχῶς μετὰ τὴν κατάλυση τῆς Βενετίας (1797) παρήκμασε καὶ ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα. Οἱ καταθέσεις τῶν Ἑλλήνων δημεύτηκαν ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα καὶ οἱ περισσότεροι ἀναγκάστηκαν νὰ ἀναζητήσουν ἄλλοῦ νέα πατρίδα ἢ νὰ γυρῶσουν στὴ σκλαβωμένη Ἑλλάδα, φέρνοντας τις ιδέες τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ προετοιμάζοντας τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ Γένους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β:

ΟΙ ΒΕΝΕΤΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΔΥΤΙΚΟΙ ΩΣ ΚΑΤΑΚΤΗΤΕΣ ΣΕ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΕΔΑΦΗ

1) Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Κρατῶν τῆς Δύσεως γιὰ τὰ ἐδάφη τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας

Ἡ συγκρότηση τῆς εὐρωπαϊκῆς Δύσης εἶχε ὡς πρῶτο ἱστορικὸ ἀναβαθμὸ τὴν ὑποταγὴ καὶ τὴ λεηλασίαν τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλωστε, ἡ Δύση διέθετε ἓνα ἐξαιρετικὸ πλεονέκτημα καθὼς δὲν ἀντιμετώπιζε κανέναν κίνδυνο ἀπὸ τὰ δυτικά της ἑνῶ, ἀπὸ τὰ ἀνατολικά, τὸ Βυζάντιο ἀποτελοῦσε γιὰ αἰῶνες τὸν κυματοθραύστη τῶν ἀπειλῶν. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Βυζαντίου πολλοί, τόσο ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ Βορρᾶ. Ἄβαροι, Σκύθες, Ἀραβες, Πετσενέγκοι, Βούλγαροι, μετὰ τὸ 1071 οἱ Τοῦρκοι κ.α. ὀρέγονταν τὰ ἐδάφη τοῦ Βυζαντίου, καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ συχνὰ στρέφονταν ἐναντίον του. Στὴ μακροαῖωνη χιλιετὴς πορεία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὑπάρχουν ἑκατοντάδες σελίδες στὴν ἱστορία της ποὺ νὰ ἀναφέρονται στοὺς πολέμους τῶν Βυζαντινῶν ἔναντι τῶν διαφόρων ἐχθρῶν - εἰσβολέων τῶν ἐδαφῶν τους.. Ὅσο οἱ Βυζαντινοὶ ἀναλώνονταν στὰ πεδία τῶν μαχῶν, στὶς στρατιωτικὲς διαπραγματεύσεις καὶ προετοιμασίες γιὰ τις ἐκστρατείες, ἡ Δύση εἶχε, τὴ δυνατότητα νὰ συσταθεῖ

---

¹³ Βλ. Ν. Ἰωαννίδου, Ἡ ταυτότητα τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς Βενετίας στὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὴν πολεοδομία (14-16ος αἰώνας), Ἔκδ. ΤΕΕ, Ἀθήνα 2011. Συναφῶς Σ. Ἀντωνιάδη, «Νέα στοιχεῖα ἀπὸ τὰ κατάστιχα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας (16ο αἰ.)», Αφιέρωμα στὸν Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Ἀθήνα 1960, σσ. 63-67.

ἀπερίσπαστη, μετὰ τὴν ἦττα τῶν Ἀράβων στὸ Πουατιέ (τὸ 732), καὶ νὰ στραφεῖ σταδιακῶς πρὸς Ἀνατολάσι, κάτι ποὺ ἄλλωστε ὑπογραμμίζει ὁ μέγας βυζαντινολόγος Κλάους Όλερ: «Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἀπέτελεσε τὸ ἀνάχωμα ποὺ προστάτευσε ἐπὶ 1200 χρόνια τὸν πολιτισμὸ τῆς Εὐρώπης ἀπέναντι στὶς εἰσβολές ἀπὸ Βορρᾶ, Ἀνατολὴ καὶ Νότο. Τὰ παλαιὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὰ ὁποῖα ἀκόμα καὶ σήμερα [...] ἀκτινοβολοῦν ὑπερηφάνεια καὶ μεγαλεῖο, ἀντιστάθηκαν σὲ κάθε ἐχθρὸ τοῦ Βυζαντίου ὡς τὴν 29ῆ Μαΐου 1453. Τότε ἡ αὐτοκρατορία, ἐξαντλημένη πιά ἀπὸ αἰῶνες σκληρῶν ἀγῶνων καὶ ἐγκαταλελειμμένη ἀπὸ τοὺς δυτικούς συμμάχους της, οἱ ὁποῖοι εὐθύνονται σὲ μεγάλο βαθμὸ γιὰ τὴν πτώση της, ὑπέκυψε τελικὰ στὴ δυσανάλογα μεγαλύτερη ὀθωμανικὴ δύναμη»¹⁴.

Μετὰ τὸ 1204, τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία διασπάστηκε σὲ μικρότερα ἑλληνικὰ κράτη καὶ σὲ κράτη ποὺ ἴδρυσαν Φράγκοι, Βενετοὶ καὶ ἄλλοι κατακτητὲς¹⁵. Οἱ Βυζαντινοὶ λοιπὸν εἶχαν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ καὶ τοὺς Εὐρωπαίους «πολιτισμένους» κατακτητὲς, οἱ ὁποῖοι πολλὰ φορὲς διοικοῦσαν τυραννικότερα ἀπὸ τὸν Ὀθωμανὸ κατακτητὴ ποὺ ἦρθε ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς.

2) Οἱ Βενετοὶ ὡς κατακτητὲς στὰ ἐδάφη τοῦ Βυζαντίου

Οἱ Βενετοὶ ἐπιδίωξαν νὰ κατακτήσουν τὶς περιοχὲς τοῦ Βυζαντίου μὲ ἐμπορικὴ σημασία. Κατέκτησαν, λοιπὸν, πόλεις - λιμάνια, νησιὰ ἀλλὰ καὶ μέρη τῆς Κρήτης. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωση τὸ 1204 φρόντισαν νὰ θέσουν ὑπὸ τὴν ἔλεγχό τους τὴν Κορώνη, τὴ Μεθώνη καὶ τὴ Χαλκίδα, γνωστὴ τότε ὡς Νεγρεπόντε. Τὸ 1207 κυριεύουν τὸ λιμάνι τοῦ Χάνδακα στὴν Κρήτη. Ἐκεῖ θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Γενοβέζους. Ἀπὸ τοὺς τελευταίους κατορθώνουν νὰ ἀπαλλαχθοῦν ὀριστικὰ τὸ 1211. Ἔτσι ἀνενόχλητοι φροντίζουν μὲ ταχὺ ρυθμὸ γιὰ τὸν ἐποικισμὸ τοῦ νησιοῦ, ὁ ὁποῖος ὀλοκληρῶνεται σαράντα ἕνα χρόνια ἀργότερα τὸ 1252.

Ἡ σταδιακὴ, λοιπὸν, κατάκτηση τῶν βυζαντινῶν ἐδαφῶν ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς (13ος - 16ος αἰ., Κρήτη, Κυκλάδες, Εὐβοία, Κύπρος, Πελοπόννησος, Ἐπτάνησα) συνέβαλε, μεταξὺ ἄλλων, στὴ διαμόρφωση μίας νέας πολιτικῆς πραγματικότητας στὴ Μεσόγειο —ὁ ἔλεγχος τῆς Νοτιοανατολικῆς Μεσογείου εἶχε μεγάλη σημασία γιὰ τὸ ἐμπόριο, ὅπως προαναφέρθηκε, καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ γιὰ τὴ διεθνή εἰκόνα καὶ γιὰ τὸ κύρος τῆς Γαληνοτάτης¹⁶.

Οἱ Βενετοὶ φρόντιζαν νὰ ὀχυρώνουν καλὰ τὶς περιοχὲς ποὺ κατακοῦσαν. Χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς ὀχύρωσής τους ἀποτελοῦσε καὶ τὸ

---

¹⁴ Klaus Oehler, «Ἡ συνέχεια στὴν Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία ἀπὸ τὸ τέλος τῆς Ἀρχαιότητος ὡς τὴν πτώση τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας», στὸ Λ. Μπενάκης (ἐπιμ.), Μεσαιωνικὴ Φιλοσοφία. Σύγχρονη Ἔρευνα καὶ Προβληματισμοί, ἔκδ. Παρουσία, Ἀθήνα 2000, σ. 46.

¹⁵ Χαρακτηριστικὴ ἀναφορὰ στοὺς κατακτητὲς Δυτικούς καὶ Βενετοὺς σὲ περιοχὲς ποὺ ἀνήκαν στὴν μέχρι τότε Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία κάνει ὁ Ἄλ. Παπαδιαμάντης στὸ ἔργο τοῦ Οἱ ἔμποροι τῶν Ἐθνῶν.

¹⁶ http://www.byzantinemuseum.gr/el/permanentexhibition/from_Byzantium_to_Modern_Era/society_art_in_Venetian_Crete/

κτίσιμο Ακροπόλεως -Κάστρου στο πιο ψηλό μέρος της περιοχής που είχαν κατακτήσει, για να μπορούν να έχουν καλύτερη άποψη της περιοχής και του τί συνέβαινε σε αυτήν. Έπειδή ήταν ολιγάριθμοι προσπαθούσαν με διάφορες παροχές να στρατολογήσουν τους ντόπιους κατοίκους. Όταν αυτή η μέθοδος δεν επέφερε τα επιθυμητά αποτελέσματα, τότε χρησιμοποιούσαν τη βία για να πετύχουν το σκοπό τους.

Μία από τις παροχές που παρείχαν ήταν ότι προσπαθούσαν να έχουν με το μέρος τους τους πλούσιους Έλληνες γαιοκτήμονες κάθε περιοχής. Σε αυτούς παρείχαν το δικαίωμα να ένταχθούν στο ανώτερο, κυρίαρχο κοινωνικό στρώμα. Τα κριτήρια για την ένταξη αυτή ήταν ή γαιοκατοχή, ή κληρονομικότητα και ή αποδεδειγμένη αστική ιδιότητα. Αντίθετα ο απλός λαός υποχρεωνόταν να συμμετέχει σε άγγραεις, όπως το χτίσιμο των τεράστιων οχυρωματικών έργων και να ζει σε άθλιες συνθήκες. Όλα αυτά οδηγούσαν συχνά τους Έλληνες σε μικρές επαναστάσεις (όπως το Ρεμπελιό των Ποπολάρων το 1628 στη Ζάκυνθο) αλλά και σε συνεχή αγώνα για τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων τους, την υπεράσπιση της τιμής της οικογένειάς τους, αλλά κυρίως για την προστασία και τη διαφύλαξη της ορθόδοξης πίστεώς τους. Πολλές φορές ο αγώνας τους κατέληγε άκαρπος. Άλλωστε πολλοί από τους πλούσιους Έλληνες που έχαιραν των διαφόρων προνομίων από τους κατακτητές δεν επιθυμούσαν καμία αλλαγή του κατεστημένου και δεν συμπορεύονταν στους αγώνες με τον απλό λαό.

Χαρακτηριστική περίπτωση των παραπάνω κοινωνικών αντιθέσεων και του τρόπου διαβίωσης των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων αποτελούσε ή Κρήτη. Κατά τους πρώτους αιώνες ή κυριαρχία των Ενετών υπήρξε σκληρή για τους όλους τους ορθόδοξους Έλληνες ή Γραικούς, όπως συχνά τους αποκαλούσαν, αλλά κυρίως για τους Κρήτες. Οί αντιδράσεις τους ήταν έντονες στην Κρήτη και οί Κρήτες οργάνωναν. Συνεχείς επαναστάσεις έως τον 14ο αιώνα. Σταδιακά όμως οί διαφορές αμβλύνθηκαν και από την ώσμωση προέκυψε ένα μεικτό σύστημα διοίκησης και ένας σύνθετος έλληνοβενετικού χαρακτήρα πολιτισμός που κινείται μεταξύ έλληνορθόδοξης και δυτικής παράδοσης.

Γύρω στο 1453, μετά τις έντονες συγκρούσεις του 13ου¹⁷ και του 14ου αιώνα, είχε πια επέλθει στην Κρήτη ένας συμβιβασμός ανάμεσα στους Βενετούς κατακτητές και στη ντόπια κρητική αριστοκρατία. Ένω με το πέρασμα του χρόνου ή θέση των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων γινόταν μάλλον δυσμενέστερη, το ανώτερο, μεικτό (κρητοβενετικό) κοινωνικό στρώμα που διαμορφώθηκε διατηρούσε άμεσες σχέσεις με τη Βενετία και παρήγαγε πολιτισμικά προϊόντα υψηλής καλλιτεχνικής αξίας από τα μέσα του 15ου αιώνα και έξης. Κατά τον 16ο και 17ο αιώνα, έπειτα από τρεις αιώνες βενετικής παρουσίας στο νησί, είχαν διαμορφωθεί δομές που από τη μία θύμιζαν τη δυτικοευρωπαϊκή φεουδαρχία ή και την άλλοτε βυζαντινή κοινωνία, και από την άλλη προσομοιάζαν με εκείνες των σύγχρονων ιταλικών πόλεων. Η τέχνη της βενετικής Κρήτης υιοθέτησε μορφές βυζαντινές και ύστερογοθικές, συχνά αναμειγμένες με στοιχεία της Αναγέννησης και του Μπαρόκ. Αντικατοπτρίζεται έτσι καθαρά ένας πολιτισμός με ποικιλία αναφορών, ο οποίος ισορροπεί ανάμεσα στον Μεσαίωνα και στη Νεότερη εποχή¹⁸.

3) Οί Δυτικοί (Λατίνοι, Φράγκοι, Γάλλοι, Άγγλοι) Κατακτητές στα έδαφη του Βυζαντίου

Σε πολλές περιοχές ντόπιοι ορθόδοξοι αριστοκράτες, συχνά με βοήθεια από τους αγρότες, συγκρούστηκαν με τους Λατίνους. Όπως μαθαίνουμε από τις

---

¹⁷ «Η επίμονη αντίσταση των Κρητικών έναντι των Βενετών κατακτητών, κάμπτεται το 1293, ύστερα από συμβιβασμό της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας με τον έναπομείναντα αρχηγό των επαναστατών, τον Αλέξιο Καλλέργη. Καλλέργηδες, έχουν μετονομαστεί, έδω και καιρό, όσοι από τους απογόνους του οίκου των Φωκάδων, διαβιούν στην Κρήτη. Με τακτικές αντάξιές του «Ηγεμόνος» του Νικολό Μακιαβέλλι, ο μέγας άρχων Αλέξιος Καλλέργης αποσπᾶ τη διασφάλιση όρισμένων ελευθεριών για τους συμπατριώτες του, αλλά και την άπονομή άφθονων προνομίων για τον πολυμελή του οίκο.

Έχοντας ανέλιχτεί στην αρχηγία των επαναστατών σταδιακά, ο Αλέξιος Καλλέργης έχει εξασφαλίσει την ύποστηριξη του Όρθοδόξου Κλήρου, πολλών άρχοντικών οικογενειών, αλλά και των παροίκων (= δουλοπάροικοι), και συνεχίζει το σύστημα ανταρτοπολέμου (guerilla warfare), με το οποίο οί Κρητικοί καταπονούν και έξαντλούν τις βενετικές δυνάμεις κατοχής άνελλιπώς, ήδη από τη στιγμή της άφιξής τους. Έχοντας ακολουθήσει με έπιτυχία την ίδια τακτική πολέμου έδω για δέκα χρόνια, ο Καλλέργης έχει πλέον καταστεί κύριος της Δυτικής Κρήτης. Έν τῷ μεταξύ, έχει ξεσπάσει και ο Β' Βενετο-Γενουατικός Πόλεμος. Τότε είναι που, και οί Γενουάτες, και ο βασιλεύς αυτοκράτωρ Ρωμαίων, Ανδρόνικος Β' Παλαιολόγος, ήρθαν σ' έπαφή με τον ήγεμονικό αρχηγό των Κρητών επαναστατών, Καλλέργη, για ν' αποκτήσουν εκ νέου ερείσματα στο πλούσιο νησί (1294). Όμως, αντί να εκμεταλλευτεί την έξωθεν άρωγή για ν' αποτινάξει το βενετσιάνικο ζυγό, ο Καλλέργης αποφάσισε τότε ότι απλά ήταν ή στιγμή για ν' αποσπάσει από τους Βενετούς έπίσημες παραχωρήσεις. Δηλαδή, ως άλλος Άλκιβιάδης, κατά το σωτήριο έτος 1294 απαιτεί από τη Βενετία την ικανοποίηση των προσωπικών του έπιθυμιών. Οί διαπραγματεύσεις με τους κατακτητές, καταλήγουν φέτος σέ συμφωνία. Με αυτήν την περιβόητη συνθήκη, την Pax Alexii Callergi, ή Βενετία αναγνωρίζει την ήγεμονική θέση (status) του Καλλέργη, με αντάλλαγμα όρκο πίστης και ύπακοης προς τη Γαληνοτάτη Δημοκρατία», <http://sites.google.com/site/romeandromania/Home/13th-c/1299>.

¹⁸[http://www.byzantinemuseum.gr/el/permanentexhibition/from Byzantium to Modern Era/ society art in Venetian Crete/](http://www.byzantinemuseum.gr/el/permanentexhibition/from_Byzantium_to_Modern_Era/society_art_in_Venetian_Crete/)

πηγές, οί Λατίνοι χρειάστηκαν πολὺ χρόνον γιὰ νὰ κατακτήσουν τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Κρήτην. Μάλιστα γιὰ νὰ τὸ πετύχουν αὐτό, συχνὰ ἔδιναν ἀνταλλάγματα στοὺς ντόπιους. Στὴν Πελοπόννησον ὁ Γοδεφρίδος Βιλαρδουίνος καὶ ὁ Γουλιέλμος Σαμπλίτης ἴδρυσαν τὴν Ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας. Ὁ Βιλαρδουίνος ὑποσχέθηκε στοὺς ντόπιους ὀρθόδοξους ἀριστοκράτες ὅτι θὰ σεβαστεῖ τὸ δόγμα τους καὶ τὸ κληρονομικὸ δίκαιον ποὺ ἴσχυε.

Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἦταν ἀσυνήθιστη τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ προκάλεσε ἐκπληξὴ στὴ δυτικὴ Εὐρώπην. Ἦταν ὅμως ρεαλιστικὴ, γιὰτί ὑπολόγιζε τὶς τοπικὰς συνθήκας, καὶ ἔκανε πολλοὺς ντόπιους νὰ συνεργαστοῦν. Ἀρκετοὶ πάλι ντόπιοι ἀριστοκράτες ἤρθαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν σὲ συμφωνίαν μὲ τοὺς Λατίνους καὶ πέτυχαν νὰ κρατήσουν τὰ κτήματά τους. Οἱ πλεονεκτήματα ὅμως ἀναγκάστηκαν νὰ τὰ ἐγκαταλείψουν. Κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς πῆγαν σὲ βυζαντινὰς περιοχὰς ποὺ δὲν ἔλεγχαν οἱ Λατίνοι καὶ ἐκεῖ ἴδρυσαν ὀρθόδοξα κράτη.

Οἱ ἡγεμόνες τῶν κρατῶν αὐτῶν εἶχαν στόχον νὰ καταλάβουν (ὁ καθένας γιὰ λογαριασμὸν τοῦ) τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ ἰδρῦσουν πάλιν τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν¹⁹.

Μὲ τὸ πέρασμα πολλῶν χρόνων πολλὰ ἐδάφη ἑλληνικὰ ἄλλαξαν χεῖρα καὶ πέρασαν ἀπὸ τοὺς Βενετούς στοὺς Ἄγγλους καὶ στοὺς Γάλλους. Κύριος λόγος αὐτῆς τῆς παρακμῆς τῆς ἄλλοτε παντοδυναμίας τῆς ἦταν ἡ ἀνακάλυψις τῶν νέων θαλάσσιων ὁδῶν μὲ συνέπεια τῆς μεταφορᾶς τοῦ κύριου βάρους τοῦ θαλάσσιου ἐμπορίου ἐκτὸς τῆς Μεσογείου, στὸν Ἀτλαντικόν. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωσις τῶν Ἰωνίων Νήσων. Μὲ τὴν συνθήκην τοῦ Κάμπο Φόρμιο (1797) τὰ Ἰόνια νησιά περιήλθαν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ λαὸς τοῦ Ἰονίου τοὺς ὑποδέχθηκε μὲ ἀνακούφιση καὶ χαρὰ ἀφοῦ ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν δημοκρατίας κατὰ τὴν περίοδον τῆς βενετοκρατίας. Οἱ Γάλλοι φρόντισαν, ὥστε νὰ ἀναπτυχθῆ ἡ ἐκπαίδευσις καὶ γενικὰ διαμορφώθηκε καὶ ἐπικράτησε ἕνα καινούργιον ἰδεολογικὸν καὶ πολιτικὸν κλίμα ποὺ βασίστηκε εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, ἡ ὁποία εἶχε γίνῃ λίγα χρόνια πρὶν τὸ 1789. Ἦταν, λοιπόν, ἔντονα οἱ διακηρύξεις τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης γιὰ Ἰσότητα, Παιδείαν, Ἐλευθερίαν σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπομένως, τὰ δικαιώματα τῶν εὐγενῶν καταργήθησαν καὶ δημιουργήθη μία νέα ἰσχυρὴ ἀστικὴ τάξις. Δυστυχῶς ἡ ἀσχημὴ κατάστασις τῆς οἰκονομίας τῶν νησιῶν, ἀπετέλεσε βασικὴν αἰτίαν γιὰ τὴν μὴ ἐφαρμογὴν σὲ ὅλους τῶν διακηρύξεων τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης καὶ οἱ Γάλλοι ἀποδείχθησαν ἐξίσου σκληροὶ κατακτητῆς μὲ τοὺς Βενετούς. Ἡ κυριαρχία, ὅμως τῶν Γάλλων εἶχε διάρκειαν μόλις δύο χρόνων (1797-1799).

Τὸ ἴδιον συνέβηκε καὶ σὲ ἄλλας ἑλληνικὰς περιοχὰς εἰς τὰς ὁποίας ἐγκαταστάθησαν δυτικοὶ εὐρωπαϊοὶ κατακτητῆς. Ἡ σκληρότητα ποὺ ἐπέδειξαν στοὺς Ἕλληνας, ἂν καὶ ἦταν καὶ οἱ ἴδιοι χριστιανοὶ (φυσικὰ ἀνῆκαν σὲ ἄλλα δόγματα) ἦταν πολλὰς φορὰς μεγαλύτερη ἀπὸ ἐκείνη τῶν ἀπολίτιστων Ὀθωμανῶν. Σκοπὸς τοὺς ἦταν νὰ κατοχυρώσουν τὴν κυριαρχίαν τους καὶ νὰ ἐπωφεληθοῦν ὅσο τὸ δυνατόν καλύτερα ἀπὸ αὐτήν.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

---

¹⁹ Σχολικὸν Ἐγχειρίδιον Ἱστορίας Β' Γυμνασίου, Κέφ. 7ο : « Ἡ ἀνατολικὴ Μεσόγειός τους τελευταίους αἰῶνες τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας (13ος-15ος αἰ.), σσ. 104-105.

Οί Έλληνες τής Βενετίας, ὅπως καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη τής Εὐρώπης πού μετανάστευσαν Ἕλληνες πρὶν καὶ μετὰ τὴν πτώση τής Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, μετέφεραν τὶς γνώσεις τοῦ τόσο σὲ ἐπίπεδο Τεχνῶν ὅσο καὶ τῶν Γραμμάτων συμβάλλοντας καθοριστικὰ στὴν πολιτιστικὴ καὶ πολιτισμικὴ ἀνάπτυξη τῶν εὐρωπαϊκῶν κοινωνιῶν πού ζοῦσαν. Σημαντικὴ δράση τοὺς ἀπετέλεσε ἡ ἴδρυση τής Ἀδελφότητος ἀλλὰ καὶ ὁ ἀγώνας τοὺς γιὰ τὴν ἴδρυση τυπογραφείου καὶ τὴ διάδοση τής ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ σκέψης μέσα ἀπὸ τὴν ἔκδοση τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων.

Οἱ Ἕλληνες πάροικοι κατόρθωσαν γρήγορα νὰ ἐνσωματωθοῦν μὲ τοὺς κατοίκους τής Γαληνοτάτης Δημοκρατίας τής Βενετίας χωρὶς ὅμως νὰ χάσουν τὴν ταυτότητά τους καὶ συγχρόνως νὰ ἀφήσουν τὸ στίγμα τοὺς τόσο σὲ κοινωνικὲς πτυχὲς τής ζωῆς τής Βενετίας, ὅσο καὶ στὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν ἀλλὰ καὶ στὴν Ἀρχιτεκτονικὴ τής Πόλεως.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ οἱ Βενετοί, οἱ Λατίνοι, οἱ Φράγκοι καὶ γενικότερα οἱ Δυτικοὶ κατακτητὲς τῶν περιοχῶν τής Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας φέρονταν μὲ τὴν ἴδια σκληρότητα στοὺς ὑπόδουλους Ἕλληνες, ὅπως καὶ πρὶν ἀπὸ χρόνια οἱ Ὀθωμανοί. Στὴν ἀρχὴ ἴσως οἱ Ἕλληνες νὰ θεωροῦσαν ὅτι λόγω τής κοινῆς χριστιανικῆς θρησκείας θὰ μπορούσαν νὰ τοὺς θεωροῦν φίλους καὶ συμμάχους, αὐτό, ὅμως ἀπέβη φρούδα ἐλπίδα.

Ὅλοι οἱ κατακτητὲς λειτούργησαν ὡς ἀποικιοκράτες, οἱ ὁποῖοι πρῶτα ἔβαζαν τὸ συμφέρον τής πατρίδας τους καὶ μετὰ τῶν διαφόρων ἡγεμόνων τους. Τὶς περιοχὲς πού εἶχαν κατακτήσει, τὶς ἔβλεπαν ὡς μέσο πλουτισμοῦ καὶ ἐκμετάλλευσης. Δυστυχῶς οἱ Ἕλληνες δὲν ἦταν πάντα ἐνωμένοι, κληρὸς, λαὸς καὶ ἄρχοντες γιὰ νὰ καταφέρουν νὰ ἀποτινάξουν τὸ ζυγὸ τής ἐκάστοτε σκλαβιάς τὸ συντομότερο δυνατόν. Ὅταν ἐνώνονταν κατάφεραν νὰ προβάλλουν ἀντίσταση καὶ νὰ κερδίσουν τὴν πολύτιμη ἐλευθερία τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἀντωνιάδη, Σ., «Νέα στοιχεῖα ἀπὸ τὰ κατάστιχα τής Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τής Βενετίας (16ο αἶ.)», Ἀφιέρωμα στὸν Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Ἀθήνα 1960, σσ. 63-67.
- Ἀρτέμη, Ε., «Οἱ Βασικότεροι Σταθμοὶ στὴ Ρήξη τῶν Σχέσεων Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας μέχρι τὸ Μέγα Σχίσμα τοῦ 1054», <http://orthodoxiagr.gr/index.php/2011-07-06-05-40-12/78.html> (2012).
- Ball, G. J., *The Greek community in Venice: 1470-1620*, University of London 1989.
- Γιαννακοπούλου, Ι. Κ., Ἕλληνες λόγιοι εἰς τὴν Βενετία. Μελέται ἐπὶ τής διαδόσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, Ἀθήνα 1965.
- Ἰορδανίδου, Β. Γ., *Βησσαρίων ὁ Τραπεζούντιος: βίος καὶ ἔργα, μεταπτυχιακὴ διατριβή*, Θεσσαλονίκη 2010.
- Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. Γ', ΙΑ', ΙΒ', ΙΓ', Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1977.
- Ἰωαννίδου, Ν., Ἡ ταυτότητα τής ἑλληνικῆς κοινότητος τής Βενετίας στὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὴν πολεοδομία (14-16ος αἰώνας), Ἔκδ. ΤΕΕ, Ἀθήνα 2011.
- Καραθανάση, Ε. Α., *Ἡ Φλαγγίνειος Σχολὴ τής Βενετίας*, Θεσσαλονίκη 1975.
- Καραμπελιά, Γ., «Τὸ 1204 καὶ ἡ διαμόρφωση τοῦ νεώτερου ἑλληνισμοῦ», Ἄρδην 74, 51 (2009).

- Κιοσέ, Χ., «Πῶς οἱ Ἕλληνες «κατέκτησαν» τὴ Βενετία», Ε:\ΤΟ ΒΗΜΑ - Πῶς οἱ Ἕλληνες «κατέκτησαν» τὴ Βενετία - γνώμες.mht (1999).
- Μανούσακα, Ι. Μ., «Ἡ πρώτη ἄδεια (1456) τῆς Βενετικῆς γερουσίας γιὰ τὸ ναὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετίας καὶ ὁ καρδινάλιος Ἰσίδωρος», *Θησαυρίσματα* 1 (1962) 109-118.
- Τοῦ ἰδίου, «Τὰ κυριώτερα ἔγγραφα (1536-1599) γιὰ τὴν οἰκοδομὴ καὶ τὴ διακόσμηση τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετίας», *Εἰς μνήμην Παναγιώτου Α. Μιχελή*, Ἀθήνα 1972, σσ. 334-355.
- Μαλτέζου, Χ. Α., «Βενετία, ἡ ἄλλη πατρίδα τῶν Ἑλλήνων», στὸν τόμο *Δημοσία Ἰλαρία*, σσ. 11-22.
- Norwich, J. J., *A history of Venice*, Vintage Books, New York 1989.
- Ρωμανίδου, Ἰω., «Τὰ αἴτια τοῦ σχίσματος», *Ἐν Συνειδήσει*, ἔκδ. τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεγάλου Μετεώρου, Δεκέμβριος 2006.
- Σουλογιάννη, Ε., «Ἡ Σχολὴ Φλαγγίνη στὴ Βενετία. Μία πρώτη συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς λειτουργίας τῆς (1824-1907)», *Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 26 (1983) 203-326.
- Σχολικὸ Ἐγχειρίδιο Ἱστορίας Β' Γυμνασίου, Κέφ. 7ο :« Ἡ ἀνατολικὴ Μεσόγειός τους τελευταίους αἰῶνες τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας (13ος -- 15ος αἰώνας), σσ. 104-105.
- <http://sites.google.com/site/romeandromania/Home/13th-c/1299>.